

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

A szerelem Ajak-on a házaseletig.¹

Vasárnap, ebédután játszanak a palánk mellett az uccán, vagy a csűr közeliben az udvaron a kis gyerekek. Középutti táncol egy *jány*, a többi kézenfogva körül-körül kerülgeti. Énekelnek:

Pistuka fíjam, mit hozott apád
Bundárul?
Cseppecske korsót, böndőcskét,
Feketeszemű menyecskét.
Vagy életem, vagy halálom
Tüled rózsám aszt kívánom,
Száj ki mán, vén vagy mán.

Pedig még ugyan fiatal a lány. De már kilenc éves korában is mondogatja, hogy szeretőt tart, aki a tizedik, vagy tizenegedik évében jár. Ez persze csak olyan szólás-mondás: a gyerekek jópajtások, de a pajtáságnak házasság is lehet a vége. (Látjuk majd, hogy nem is messze az idő odáig). Általában az a rend, hogy tizennégyéves korában kezdje meg a „szerető“-tartást a lány. (A legalsó korhatár a tizenkettedik esztendő — ez ritka már). Van úgy, hogy a lány *szerzi a le-gényt*: biztatja valamelyik asszonyrokonát. „*Megrendezhetné*

¹ *Ajak* szabolcsmegyei, rétközi község a kisvárdai járásban, Kisvárdától kb. 3 km.-re fekszik. A lakosság száma (I. Magyar Statisztikai Szemle, Bp., 1932. 192. o.) 1930.-ban 2690, ezek jórésze: 1662 r. k.: 660 g.-kat., 300 ref., 63 izr. vallású. (A következő lakodalmi szokások ismeretése is a katolikus és gör.-katolikus szokásanyagon alapszik.) (Lakosai magyarok s egyik Eszterházy telepítette őket ide, így tudósít Vályi András 1796-ból; Vályi András: Magyarországnak leírása..., Budán, 1796. I. 22. o. Magyaroknak mondja őket Balogh Pál is „A népfajok Magyarországon“ c. művében a 894. o.-n. (Budapest, 1902.). Viszont az ajaki katolikus plébánostól, Gell Antaltól úgy hallottam, hogy ruthén származásúak s úgy telepítette őket ide az Eszterházyak egyike; az ajakiak magukat igaz magyaroknak vélik, ruházatukat is „*ősmagyar*“ viseletnek nevezte az öreg Sós bácsi. Szabolcsvármegye monografiája sem tud arról, hogy ruthének lennének. Mégis Gell A. véleményét erősíti e megmagyarosodott ruthén lakosságról a Magyar Statisztikai közlemények 1896. Új folyam XII. kötet 369. o.-n levő adat, ahol is olvasható, hogy a vármegye 1720-iki kimutatása szerint Ajak község lakossága egészen ruthén. Így hát a megmagyarosodásnak — nem annyira a szokásokban, hanem a történeti tudatban és az azonosulásban — szép példáját mutatják. A község néprajzi vizsgálata már ezért is kíváncsú.

nekem azt a legényt.” „No várj, majd rendezek én neked” — feleli. El is kezd hát a rokon a szeretőszerezést, dicséri a legénynek a lány derekasságát, elemlegeti a vagyont is, a földet, nógatja mindenkép. A legény hajlandóságát, lányfelé fordulását így fejezik ki: „Látom no, hogy *beszél veled* a Jani.” „*Beszél hát*, mer vagyonos vagyok” mondja a lány kedvvel.

A legény vasárnap, vagy ünnepnap délután kezdi meg a *beszélést*: a lányok danolnak, táncolnak az uccán, oda megy a legény, átfogja a derekát, megtáncoltatja. Hazafelé menet is átölelve tartja a lány derekát; leülnek a ház előtt a *dücskőre* vagy a *lókára*. Némelyik lány, ha nagyon szereti a legényt, már első este is, *elsőre* is behívja a házhoz — a másik egy *évig* a kapu előtt tartja. A kapun belül nagy ritkán a kerítésnél beszélgetnek, de inkább behúzódnak a ház alá, elülnek az istállóhoz, hogy az uccáról ne lássák őket. A beszélgetés kinek-kinek a természete szerint indul. „Hogy vagy? Mit dolgoztá?” A legény már az első napon átöleli a lányt, sőt egyszer-egyszer meg is csókolja, bár hát gyávább is akad. A lány szabódik: „Erigy mán! Mi van veled?” A legény kéri, hogy csókolja meg. „Hisz még azt sem tudom, mi a csók” — pironkodik a lány, az illendőség is úgy kívánja. Idő múltán küldi *elfele* a legényt a lány. Egyik-másik csak azt várja, hogy *sürvedjen* ('alkonyodjon'), de néha már közel az idő az éjfélhez.

Ezután már a szokáshoz híven csak kedd, csütörtök, szombat, vasárnap este, az ünnep *viliáján* (vigilia), ünnepkor beszélgetnek. Vacsora után bejön az udvarba a legény, ha sötét van, kocog az ablaküvegen: „Ilony, Ilony gyere ki!” Néha bizony óra hosszat is kell rimánkodni, ha *kényes a jány*. Énekel is, hátha az kicsalja:

Nem jó csillag lett volna én belőlem,
Nem sokáig ragyogtam vón az égen,
Este, mikor legszebben kén ragyogni,
Akkor megyek a babámhoz mulatni.

vagy még búsabbat is tud (a falu nagyon *nótás*):

De szeretnék csillag lenni az égen,
Kis-ajakot végigsütni erősen,
Meglátnám, hogy ki sétál a faluba,
Kivel beszél a babám a kapuba.

Ha már bejáratos a legény a szobába, a *házba*, akkor nem kopog az ablakon, egyenesen indul befele. Kínálgatja borral

Ilony, ha éppen nagyon szerelmes szívű és tartani akarja a legényt.

Két-három hét múltán elválík: egyetértének-e vagy sem. *Csütörtöki napon* kéri a legény: „Aggyá zsebkendőt, meg virágot is.” (Természetes, hogy az időhatár itt is változhatik: előbb, vagy későbben merészkedik elő kérésével a legény — ez mindig a lány magatartásán múlik.). Szombat este aztán valóban megkapja a *pár* zsebkendőt, selyemből van ez, a lányok a kisvárdai vásáron veszik 1-50—3 P-ért. A zsebkendő mellé rozsmaringót vagy mályvát is ad. Minden hét szombatján este vissza hozza az elpiszkolt zsebkendőket, s megkapja az új pár tisztát. A lány a piszkos zsebkendőt csak egynéhányszor mossa ki, még a szegényebbje is, újat vesz: így hozza a tisztesség magával. Némelyik módosabb lánynak ilyenformán harminc-negyven pár zsebkendője is marad. A szombati napon kívül még karácsony, húsvét előtt és lakodalomkor is kap tiszta zsebkendőt a legény.

Így aztán a legény is tudja a tisztességet. Legtöbbször egyedül csak a kiválasztott lánnyal táncol, s mindig *őt viszi ki elsőnek a táncba*. Éneklik is tánc közbe:

Fekete a kökény, fejr a virága,
Bort iszik a legény, piros az orcája,
Asz' iszik a jányok, hogy pünkösti r^aózsza,
Pedig a szerelem fénye ragyog rajta.

vagy emezt az ismerőset:

Ez a lábom ez, ez, ez,
Jobban járja, mint emez,
Vigyázz lábom, j^aó vigyázz,
Mer a másik legyaláz.

Lakodalomkor a páru választottal *ötször-hatszor* is táncol, míg mással *egyszer*. Vásárkor, vagy a kisasszonynapi (szept. 8.) búcsúkor² nagy a készülődés. *Bemegy* a legény, lány s együtt járják a vásárt, fogja szorosán a karjával a lány derekát a legény, félre is csapódik a hat-nyolc egymásra vett szoknya. *Veszen* neki pécet, cukrot, fűgét, narancsot; karácsony-vásárkor karácsonyfát, fejrevaló delinkendőt, vagy

² A kisasszonynapi *pócsi* búcsúra csak a fiatalok, legények, lányok mennek. A Nagyboldogasszony búcsúján (aug. 15.) viszont csak a házasok, öregek zárandokolnak el Máriapócsra. Ma már ez a különbségtevés nem olyan szigorú.

ehelyett két nagy mézeskalácsszívet. Ha Máriapócsen moziba, cirkuszoshoz, a gyórsfényképészhez mennek, ott is a legény fizet mindent; a búcsún imakönyvet, olvasót, pántlikát vesz a lánynak.

Husvétba a második nap járnak *locsolódni* a legények. Korán reggel a kisgyerek locsolja meg a *kisjánt*: *hímest*, két fillért s pohárka bort kap. Délután a litánia végeztével (három óra körül) a szerető és két jó cimborája beállítanak a lányos házhoz. Nehezen kerül elő a lány: nem gyors munka az ünneplőre fölvetett sok piros, zöld, kék szoknyából, keményre vasalt alsóból kibújni, letenni a *reklit*, kikapcsolni a nyakból a fodros, csipkés *mizlit* s ócskásan öltözni a hideg vízhez. Kicsikét huzakodik az öntözés előtt. A két cimborá fogja a karját, kiviszik a kúthoz. A szerető föl húzza a vizet s jól megöntözi a *vedérrel* a lányt, aki ugyancsak sikít. Hideg husvét idején a szülők csak a *bádoggal* (kisebb ivóedény) engedik meg a locsolást. (A legény rendszeren csak a szeretőjét és cimboráinak szeretőjét öntözi meg — akad olyan is, főként a szegényebbje között, aki az egész falut végiglocsolja.) Átöltözik a lány sebesen, már a szobába perdül, s kínálja szíves szóval a vendégeit. Sárga túró, főtt kolbász, szalonna, kemény tojás, sódar, kalács, bor van az asztalon. Pusztítják is jó étvággyal. Este aztán nagy a danolás, bál is van, ahova a lányok tiszta fehérbe, hajadonfőtt mennek:

Alacsony fán terem a ribizli,
Illik az én babámnak a mizli,
Felfésüli gesztenyeszín haját,
Fujja a szél piros pántlikáját —

ahogy a nóta is mondja. A báli költségeket a legény fizeti. Ha kinn van a *kerengülő* (ringlispil), vagy a kis cirkusz, ide is a legény fizet.

Május havának elején, rendszeren vasárnapon éjjelután a lányos házhoz lopakodik a legény. Világos az éjszaka így is, el úgyse téved. Hozza a májusfát. Vagy cigánnyal megyen, vagy csak úgy magányosan és egyedül dalol. A májusfát óvatosan, gyengédeden odatámasztja a *velécéhez* (a tornác kerítés formájú kis ajtaja) vagy még inkább a *pitar* ajtajához. Ha a lány jó szívvel veszi a májusfát, három szál gyufát gyújt az ablaknál és a lánggal égő gyufát fölfelé hajítja. A cigány a nótázás után elmegy. De a legény nem mehet: ott ólálkodik vizsga szemekkel, éberül a porta körül: vigyázza a májusfát! Különben a szomszédság, vagy akárki más elemelné a sokat

érő, teliaggatott májusfát. Hogy ez nem tréfadolog, nóta is tanúsítja:

Ma van május első vasárnapja,
Kinn alszik a legény a kapuba.
Kejj fel legény, oda van a kalap,
A májusfa zöld erdőbe' maratt.
Nem maratt ott, mer én elültettem,
Mit tehetek, ha ellopták tüllem.

Mikor aztán kivilágosodott, az őrködő legény nyugodtan hazaballaghat: a lány örvendező lélekkel beemeli a díszes fát. Mert bizony szép valami is a májusfa. Szilvafát, *ficfát*, almafát kerít a legény persze *kiskorút*, s a gyökerét gondosan levagdálja. Embere válogatja, hogy mekkora s minémű legyen a májusfa: olyik embermagasságú is, vagy egy kidőlt fa sudaras nagyága, aki nem keríthet ilyet, beéri kisebb ággal is s azt díszíti fel. Csak *meddő* (száraz) ne legyen az ág. Az ágra, vagy fára fejrevaló kendőt, csokoládét, almát, fügét, különbözőfajta cukrokat aggat a legény. A lány természetesen tudja jól, hogy ki is hozhatta a májusfát. Érdeklődik mégis, ki hozhatta? A legény eleinte tagad: ő ugyan nem. No, gondolkodóba esik a lány — hát akkor ki is? tán csak nem ez — meg ez? Erre már mégiscsak beadja a derekát a legény. Kárát nem vallja.

A nyári nagy munka után őszön a *dörzsölő*-nél találkozik a fiatalság. Mikor a kender rostját *kitilják*, még meg kell dörzsölni a szösz, hogy ne legyen éles. Az ilyen munkára összehatalálkoznak a szomszédságbéli, együvé tartozó cimbora-lányok. Az udvart jó tisztára fölsöprik, két hordót vagy szapulót letesznek s rá helyezik a *lábtót* (létra) s emellett a földön meztláb a talppal dörzsölik a szösz. A dörzsölés után kitisztítják, kimossák. Dalolnak. A legények is beállítanak és segítenek a nótázásba:

Felsütött a holdvilág,
Mulat a fíjatalság,
Dörzsölőbe, a bálba,
Jaj Istenem, a faluba
Csak magam vagyok árva.

Nincsen nagyobb gyötrelem,
Mint a titkos szerelem,
Mert aki azt próbálja,
Eje-huja a faluba
Nincsen megmaradása.

Munka után a lányokat behívja a gazdasszony a pitarba, vagy a tiszta házba s szalonnát, kenyeret, gyümölcsöt esznek. A legényeknek is küldenek ki. A dörzsölés után a legény kíséri haza a szeretőjét, aki a hazaküldött almából, körtéből ad a legénynek is.

A szösz *kitisztázása* után mennek fonóházat kérni. Ahány *banda* lány van, annyi a fonóház. Első este nincs munka, *áldomást* isznak. Egy liter bort hoz minden lány, de csak a gazda iszik, meg a legények. Énekelnek:

Majd ha egyszer eggyé leszünk Sára,
Együtt megyünk majd el a vásárra,
Ránk adja a pap az úr áldását,
Annak ígyuk most az áldomását.

Áldomáskor nagy a tánc. Mindenféle játékot játszanak. Így: kútbaestem, ki húz ki? (Mindig a szeretőjét hívja segíteni.) Szombat este kivételével minden este fonnak, ünnepkor, vasárnap danolászni járnak össze. Fonásközbe beszélgetnek, mesélnek. Néha ilyenkor a lány megfélekedzik magáról, vagy tán meg is akar néha felejtkezni s a szemfüles legény elkapja az orsót. Azt pedig csak csókkal lehet visszaváltani. Öt pár csók, tíz pár csók — nagy az alkudozás, kicsi az ígéret. Ha nem egyeznék bele a lány — ez ritka — a legények leszedik az egész fonalat s csak a kopaszon maradt orsót adják vissza. Kedd, csütörtök és vasárnap este a legény kíséri haza a lányt a fonóházból. Ha fonásközben egyik legény már *elfele* megy, egy lány mindig kikíséri, különösen az iparkodik, aki *megfele szeretné szerezni* a legényt.

A fonókázás ideje alatt sokfajta játék adódik. Néha *maskarát* játszanak. Egy legényt halottnak öltöztetnek; párnára fektetik, az arca lisztes, krumpliból ragasztanak neki fogakat, hogy fel ne ismerjék. A jányok feketébe öltöznek s szívhasogatóan siratják: Jaj, jaj, ki eszi meg már azt a nagy hordó káposztát, ki eszi meg azt a nagy *fazik* babot? Végiglátogatják az összes fonóházat; a ház előtt két legény négykézláb áll, rajtuk fekszik a lisztes orcájú halott lepedővel leterítve. Mögötte egy papnak s egy kántornak öltözött legény siránkozik a lányokkal együtt. Mikor aztán az idegen fonóházból indulnak *elfele*, a házbeliek éneklük nekik:

Haj, ne menj el, ne menj el,
Hájj itt velem az éjjel.
Még az éjjel itt hálók,
Babám veled mulatok.

Másutt „cigánylányt“ öltöztetnek: két lány harminc-harminc, vagy még több szoknyát vesz magára, gyöngyöt fűz a hajába. Nyakukba két *mizlit* kötnek s a hajukat hajtűvel sütik, kibodorítják. A szomszédfonóházban két lány előre megy, szállást kérnek két cigányleánynak. Adnának-e? Hogyné adnának. Enekszóval várják őket:

Gyere be rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok idebe,
Három cigánylgény hegedül,
Csak magam járom egyedül.

A két helyre cigánylány táncolva jön be, csípőretett kézzel körültáncolják a szobát s mondogatják, dalolják:

Fogd a kontyot, hogy ne lógjon,
Séj, hogy a hajtű ki ne lógjon. (2-szer.)
Hopp Sáríka, hopp Mária,
Séj, gyere velem egypár táncra. (2-szer.)

vagy:

Ha megfogom az ördögöt,
A ládába zárom,
Mennél jobban vickándozi,
Anná' jobban zárom.
Muszáj felállni,
Jukra tanálni,
Jam tiraré ram.

Ezután a cigánylányok kolbászt, szalonnát kérnek s kapnak is. Indulnak nótaszóval:

El kell menni, ha esik is,
Mán ha nehezen esik is,
Nehezen esik a járás,
Tőled babám az elvállás,
Jam tiraré ram.

A kapott ételféléket csak a lányok fogyasszák el.

Megy a játék a saját fonóházban is. Ilyen játék: *megy a kosár*. A bíró egy befont törölközővel csapdossa a lányok tenyerét. Mi jár? — kérdik. — Kosár. — Mi megy benne? — Jány, legény. — Aggy egyet belőle. — Válassz. A lány a sze-

retőjét választja, az odamegyen melléje. Mikor minden lányt sorra kérdett, hozzáfordul újra valamelyikhez: teccik a szomszéd? — Teccik! — mondja a lány s megöleli, megcsókolja a legényét. A másik imígy szólal: Nem teccik a! — Kié teccenék? — A Ragány Annáé. — A bíró megkérdi Annát: Adod? — Nem! — S ekkor a kicsi Ragány Annának el kell túrni egy *tucetet*: a bíró tizenkettőt ver a tenyerére. Ha adja, akkor párt cserélnek.

Halált hordanak: egyik legény a másik vállára áll. A felső lepedőt terít magára, a szájából krumpliból vágott fogak viczorognak elő, kezébe sarló. Az alsó eleinte *guborog* a lepedő alatt, majd lassan emelkedik: nő a halál. Nagy az ijedelem.

A *gyóntatás* pedig úgy történik, hogy kimegy a „pap“, meg a „kántor“ a pitarba, s idő múltán beszól a kántor: Nem férek magam egy csuporba? Bentről kérdik: Kitül? — Pétertül. A kiszólitott legénynek ki kell menni a sötét pitarba, ahol már az ajtónál várja a bekormozott markú pap, s meg fogja az arcát: *surujja* is mindenfele.

Legényes játék a *juhherélés* is: az egyik legényt vállra kapják s ülepen öntik egy kupa vagy csupor vízzel nagy nevetés közben.

Ha a nagyobb legények szeretnék, hogy a *süheder* legénykék *kiszúrjanak* (kimenjenek) onnan, akkor az egyik az idősebbek közül megkérdi a háziasszonyt: Van-e kenyere? Szabad-e kenyeret sütni? Nincs bizony kenyér, süssetek csak! — feleli az asszony készséggel. Két *üdös* legény erre sorba állítja a fiatalokat egymás háta mögé. Kivülről egy hosszú piszkafát hoznak be, a kis legénykék pedig széjjelvetett lábokkal állanak nagy szerényen. Ragyog az arcuk. A legénybíró (ilyenkor *pékes-nek* hívják) kezébekapja a piszkafát és kótorja keményen a kemencét: a fiatalság lábaközit. Szívják is a fogukat azok. Aztán elkezd lisztet szitálni: két tenyerébe lóbálja a fejüket s nem hímes tojás módjára. A szitálás után dagasztani kezd. Összefogott marokkal a lapocka közibe vág a legénynek és kihajítja az ajtón. Nem is tér vissza egy sem.

András nap (nov. 30.) viliáján (nov. 29.) a lányok a fonóban egy fazik vizet forralnak föl. Papírdarabkákra fiúneveket írnak, s a vízbe vetik, mikor feljön a papír, mindegyik kikap egyet: olyan nevű legény lesz majd az ura. Ugyanekkor egy csomó górért markolnak a fonóház udvarán, s ha páros számú a góré, még abban az esztendőben bekötik a lány fejét, máskülönben még egy évet az eladó sorban kell töltenie. A férjhez menetelt úgy is tudakolják ilyenkor, hogy szalmából

koszorút csavarnak, feldobják a fára, s ha ott fennakad, még az évben fejére teszik a koszorút. András' nap este meg bele-rúgnak a dísznóól palánkjába: ha párosat röffent a hízó, még az esztendő alatt férjet talál.

(Folytatjuk.)

Ortutay Gyula.

TÁRSADALOMRAJZ.

Egy parasztváros társadalmi szerkezeze. II.

5. A kispazda.

A szó mint társadalmi és politikai megjelölés a háború utáni idők szülötte és tartalmi jelentésében magán viseli az átmenetnek minden bélyegét. Tudatos *programmja* nem sokban különbözik a megelőző lojális parasztkövetelésektől, de a kísérő tudattalan magatartások korszakos jelentőségre emelik. Hogy első nekifutása nem lett azzá, amivé lehetett volna, az egyrészt a kínálkozó helyzet időelőttiségén, másrészt a vezetői kongeniálítás hiányán múlt. A mozgalom *reprezentatív man-je* kétségkívül Nagyatádi volt. Az ő vakvágányra futása tükrözi az egész mozgalom első szakaszát. Ma, bár más oldalon emeltek föl a zászlót, — tán éppen ezért — a kifejlődéshez e második fázisban sincs remény.

Nem is a politikai szereplése fedí fel igazában a mozgalom értelmét, hanem inkább a kísérő jelenségek, a *társadalmi kép*. Mindarra a szerkezeti változtatásra mutatnak, amely megváltoztatja a parasztság egész társadalmi szerepét és képét. Legtöbbit mond maga a *név*. A társadalom szemlélet gyökeres megváltozását jelzi az, hogy aki eddig paraszt volt, ezentúl nem vállalja a nevet és nyilván a mögötte lévő társadalmi szerepet sem, hanem kispazdának nevezi és neveztetí magát. E sorok írója az elmúlt esztendőben a makói Gazdasági Egyesületben előadást és vitát akart rendezni a paraszt, földmíves, gazda és kispazda nevezetek értelme felől, de csak a pusztá említés is olyan borzadályt keltett, hogy le kellett tennie róla. Nem szabad, nem illik beszélni róla, de a probléma mindenütt ott van és beárnyékolja az összes magatartásokat.

Jelképes erejű jellemzője a mozgalomnak a *nagyatádi kocsi*. Maga a neve messzi kapcsolatokra utal. Nem úri, nem paraszt kocsi, nem jó sem teher, sem személyszállításra, nem is